

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Москальчук Марина Миколаївна

УДК 141.319.8:572.028 «19/20»

**СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР У СУЧАСНОМУ
СВІТСЬКОМУ ГУМАНІЗМІ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Центру гуманітарної освіти НАН України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
Бойченко Олександр Іванович.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Лютий Тарас Володимирович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри філософії
та релігієзнавства;

кандидат філософських наук
Холох Олена Іванівна,
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України,
провідний науковий співробітник.

Захист відбудеться «20» березня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий « 17» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Для сучасного розвитку вітчизняної філософсько-антропологічної науки особливої актуальності набуває розширення її предметного поля й уточнення методології. Це пов'язано з усвідомленням тих складних світоглядних змін, що спричинені соціальними, політичними, економічними й демографічними процесами, які відбуваються у сучасному світі. Змінюються не лише погляди на людину та її положення у суспільстві, а й спостерігається становлення нового соціокультурного середовища, яке тісно пов'язане з однією із течій у філософії – світським гуманізмом. Нині гуманізм – це найважливіша складова розвитку культури, формування суспільних відносин, визначення людиною свого ставлення до світу і пристосування до навколишнього середовища. Будучи продуктом науково-раціонального мислення, вільнодумства та творчих здобутків людства, гуманізм стає світоглядною основою і стимулом інтенсивного розвитку світської культури. Орієнтуючись на наукову картину світу й поєднуючи в собі систему цінностей, світогляд, стиль мислення та пізнання він залишається актуальним, долучаючись до найбільш істотних сфер духовного життя суспільства.

Реалізація поставленого завдання можлива на основі залучення результатів досліджень західноєвропейських і вітчизняних представників філософської антропології, на основі теоретичної реконструкції їхніх ідей. До кола зарубіжних мислителів, дослідників теоретичних проблем розвитку світського гуманізму як наукового, методологічного, етичного, аксіологічного, демократичного та планетарного феномену, які розглядали природу людини в соціально-антропологічному аспекті й досліджували свободу людини та її знання на основі аналітичної філософії, належать, передусім, Пол Куртц, Сьорж Московичі та Ентоні Флю. Досліджуючи різноманітні сфери людської життєдіяльності, вони основну увагу зосереджували на визнанні людини як найважливішої істоти, на її внутрішньому та зовнішньому світі, на визначенні найголовніших потреб у бутті людини. Ці вчені достатньо чітко й зрозуміло дали визначення сутності сучасної людини, її місця в сучасному суспільстві, впровадили ідеї і принципи, за якими необхідно діяти для поліпшення власного добробуту. Ґрунтовний аналіз поглядів та ідей цих гуманістів дає можливість під іншим кутом зору поглянути й переосмислити актуальні в наш час питання розвитку національної української культури, суспільної свідомості та філософської антропологічної думки загалом.

При розгляді актуальних даному дослідженню тем гуманізму ми спирались на роботи Х. Арендт, В. Гінзбурга, А. Гусейнова, К. Ламонта, Д. Леонтєва та ін., в яких сформульовані загальні теоретичні та методологічні підходи до розробки цієї проблеми. Серед сучасних вітчизняних учених, розробки яких стосуються етичних, онтологічних, гносеологічних, світоглядно-антропологічних і гуманістичних проблем людини, слід назвати Т. Аболіну, О. Александрову, Є. Андроса, А. Баумейстера, О. Бойченка, А. Довганя,

К. Жоля, В. Ільїна, М. Кисельова, С. Кримського, В. Литвинова, А. Лоя, Т. Лютого, О. Павлову, М. Поповича, В. Рижка, І. Сайтарли, В. Табачковського, Н. Хамітова, О. Холох, О. Хому, Л. Шашкову, В. Шинкарука, В. Ярошовця й ін.

У сучасних реаліях, коли спостерігається дегуманізація в усіх сферах людського буття, українське суспільство, як ніколи, потребує пошуку шляху для виходу з досить складної політичної, економічної та соціальної кризи, зумовленої ситуативним домінуванням матеріальних цінностей над гуманістичними традиціями. Отже, об'єктивний аналіз, цілісне і ґрунтовне дослідження філософсько-антропологічних поглядів П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю обумовили визначення предметного поля цього дослідження, оскільки у своїх працях ці мислителі обґрунтовують, пояснюють і пропонують вихід зі складних життєвих і суспільних ситуацій, перед якими постає кожна людина, вказують напрями, слідуючи яким, особистість зможе поліпшити стосунки з іншими людьми та стане спроможною відстояти власну свободу. Ця проблематика стає все більш актуальною у сучасній філософській антропології й потребує подальшого дослідження, оскільки недостатньо представлена у вітчизняному науковому просторі, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалось у рамках науково-дослідницької теми Центру гуманітарної освіти НАН України «Етичні виміри соціально-гуманітарних технологій» (2013–2015 рр., д/р №0113U000238).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є проведення комплексного аналізу соціально-антропологічного виміру сучасного світського гуманізму, його сучасних форм функціонування в суспільстві.

Здійснення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати світський гуманізм, як науково-світоглядну парадигму та визначити основні етапи розвитку і сучасні напрями його дослідження;
- на прикладі розгляду природи людського буття у філософських поглядах Е. Флю обґрунтувати інтелектуальні здібності індивіда, як основи отримання істинного знання;
- висвітлити основні філософсько-антропологічні аспекти прав і свобод людини на прикладі аналізу філософських ідей Е. Флю;
- дослідити, на основі виділених П. Куртцом видів скептицизму, етичні переконання людини-скептика та її ставлення до життя, світу і суспільства;
- проаналізувати філософсько-антропологічні аспекти нового гуманістичного вчення П. Куртца – «євпраксифію»;
- розкрити соціально-філософську сутність понять «маса» й «людина маси» та їхні соціально-гуманістичні інтенції в контексті розвитку соціально-психологічних ідей С. Московичі;
- окреслити основні соціально-гуманістичні властивості людини-вождя у соціально-психологічній концепції С. Московичі;

Об'єктом дисертаційного дослідження є сучасний світський гуманізм.

Предметом дослідження є соціально-антропологічний вимір сучасного світського гуманізму у працях П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю.

Методологічна основа дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, використовується ряд основних методів, зокрема: метод системного аналізу, який дозволив дослідити світогляд П. Куртца у його інтегральній єдності філософського, науково-методологічного та культурно-історичного контекстах; метод компаративного аналізу застосовувався при порівнянні основних ідей П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю; герменевтичний метод використовувався при аналізі філософсько-антропологічних текстів П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю для проведення ґрунтового аналізу і вилучення нових сенсів у введених ними понять; дескриптивний метод дослідження дозволив виявити основні для вчення П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю теоретичні поняття, методологічні принципи та висхідні постулати. Кожен із цих методів застосовувався для вирішення конкретних дослідницьких завдань.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше у вітчизняній філософській антропології здійснено комплексний аналіз соціально-культурних смислів сучасного світського гуманізму.

Наукова новизна конкретизується в таких положеннях:

Уперше:

– з'ясовано, що світський гуманізм – це науково-світоглядна парадигма, яка, ураховуючи глобальні трансформації сучасного світу, виступає формою синтезу скептицизму, мудрості, морально-етичних пошуків, інтелектуальності та проявляється в різних формах соціалізації й інституціалізації, ґрунтується на таких філософських засадах, як екзистенціалізм, персоналізм, натуралізм, які репрезентовані в новітніх стилях наукового мислення;

– встановлено, що основи світського гуманізму були закладені П. Куртцом, ідеї якого еволюціонували та розвивались, включаючи в себе різні форми його прояву; виявлено послідовників ідей П. Куртца – С. Московичі та Е. Флю і здійснена реконструкція їхньої теоретико-філософської спадщини під кутом зору уточнення та розширення ними дослідницької програми світського гуманізму.

Уточнено:

– інтерпретацію філософських поглядів Е. Флю на природу людського буття; встановлено, що для отримання людиною істинного знання їй необхідно спиратися на власний розум, використовуючи критичний підхід і ретельне дослідження; обґрунтовано, що кожна людина має раціональні здібності, які, у свою чергу, включають відкритий (критичний) розум, який допомагає зробити правильний вибір;

– на основі теоретичної реконструкції філософського вчення Е. Флю встановлено, що справжні права та свобода людини вкорінені в кожному індивіді, за допомогою яких він може діяти за власним бажанням, при цьому змінюючи хід думок і дії; аргументовано, що одним із проявів обмеження прав і свобод людини є виникнення такого феномену, як расизм.

– основні види скептицизму, на основі запропонованої П. Куртцом класифікації, і з'ясовано, що кращим для людини (скептика) є дослідницький скептицизм, який є придатнішим для практичного життя й застосування в етичному дослідженні; встановлено, що введений П. Куртцом новий термін «акт-дукція» функціонально репрезентований у людських етичних переконаннях і який, застосовуючи власний оцінковий базис, допомагає рухатись до поставленої мети;

– інтерпретацію запропонованого П. Куртцом вчення «євпраксофія»: воно межує з релігією, філософією й наукою та побудоване на трьох головних добродіях – мужності, пізнанні й турботі; основою вчення є мудра людина, у якій поєднані моральні цінності, практичність і розважливність; людина-євпраксофер – це чесна та порядна людина, яка володіє трьома чеснотами – характером, співчуттям і критичним інтелектом.

Набуло подальшого розвитку:

– дослідження соціально-психологічної спадщини С. Московичі та встановлено, що з появою такого феномену як «маса», у суспільстві відбулась дегуманізація, яка призвела до емоційно некерованих людей, дії яких стають безсвідомими, характеризуються ірраціональністю та схильністю до деструктивних дій, піддатливих владному навіюванню, де Я-індивідуальне та Я-інший втрачають ідентичність, що призводить до повного розчинення людини в масі, втрачається критичність мислення;

– визначення основних соціально-гуманістичних властивостей керівника влади в концепції С. Московичі та було встановлено, що людина вождь для завоювання довіри мас застосовує сугестивні засоби (авторитет, навіювання, пропаганду), які мають ірраціональну основу, спрямовану не на критичний розум, а на емоційну складову мас. Визначено три типи вождів: харизматичний вождь (наділений божественними рисами), вожді типу Мойсея (основуються на віроповчальних практиках), тотемічні вожді (мають ритуально-магічну основу).

Теоретичне і практичне значення дослідження. Результати дослідження допоможуть поглибити розуміння специфіки розвитку гуманізму, дозволять створити передумови для подальшого вивчення проблем сучасного світського гуманізму в соціально-антропологічному аспекті. Отримані в ході дисертаційного дослідження результати мають науково-теоретичне й навчально-методичне значення. Представлені наукові дані й узагальнення орієнтовані на широке коло використання та стануть у пригоді культурологам, філософам, психологам і педагогам, спеціалістам у сфері філософської антропології, філософії особистості, етики, методології мислення. Висновки й узагальнення дисертації можуть використовуватися для розроблення програм і спецкурсів із філософської антропології та етики, і тим, хто працює у сфері соціальних наук.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій висвітлено власні ідеї й розробки автора, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні й методичні положення та висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в

дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання та використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Дні науки філософського факультету» (Київ, 2014, 2015, 2016), Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 55-й річниці кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Релігієзнавство в Київському університеті: інституційний та персональний виміри» (Київ, 22 вересня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 10-й річниці кафедри філософської антропології Інституту філософської освіти і наук НПУ імені М. П. Драгоманова «Філософія людини як шлях гуманізму та гідності у граничному бутті суспільства: підхід філософської антропології як метаантропології» (Київ, 30–31 березня 2015 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 6 статей, (2 – у закордонних наукових виданнях, 4 – у фахових виданнях України, із-поміж яких 3 – внесені до міжнародних наукометричних баз) і 5 тез виступів на наукових конференціях місцевого, всеукраїнського та міжнародного рівнів.

Структура роботи відповідає меті дослідження та відображає послідовність вирішення поставлених у роботі завдань. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, семи підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 211 сторінок; список використаних джерел налічує 216 найменувань на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, показано зв'язок роботи з науковими програмами, сформульовано мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначаються методи й наукова новизна дисертації, теоретичне і практичне значення роботи, подано дані про публікації й апробацію наукових досліджень.

У першому розділі – **«Джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження світського гуманізму»** – досліджено ступінь розробленості проблеми, проаналізовані праці, що є основою джерельної бази дисертації, спираючись на які було сформульовано основні методологічні принципи дослідження. Представлено конкретизацію загально-філософських поглядів світського гуманізму та висвітлено різні підходи його дослідження. Визначення цих гуманістичних проблем дало можливість здійснити подальшу оцінку філософсько-антропологічної спадщини сучасних гуманістів – П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю й розкрити недосліджені аспекти їхньої творчості.

У підрозділі 1.1. – **«Методологічна основа дослідження сучасного світського гуманізму»** – здійснюється аналітичний огляд наукової літератури, присвяченій гуманізму, розглянуті документи, які сприяли поширенню гуманістичних ідей і проголошенню прав людини, а також праці сучасних учених, які досліджували творчість П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю.

Зачатки гуманістичних ідей можна знайти у творчості мислителів стародавнього світу, які проявлялись у різних формах духовної культури, філософських ученнях, які спрямовувалися на людину, її духовність. У часи античності проблеми гуманізму зосереджувались на бутті людини (Платон, Аристотель, Цицерон). У Середньовіччі проблема людини набуває релігійне забарвлення (Фома Аквінський, Микола Кузанський, Оріген). У Новий час проблеми гуманізму мали наукову спрямованість (Ф. Бекон, Т. Гоббс, А. Коллінз, Б. Спіноза, Д. Юм). Згодом увага вчених зосереджується на проблемах буття людини, її внутрішньому світі, пізнавальних здібностях (А. Бергсон, І. Кант, Ф. Ніцше, П. Фейєрабенд), психології людини (А. Маслоу, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм і К. Юнг). На початку ХХ ст. буття людини стає темою досліджень екзистенціалістів (М. Бубер, М. Гайдеггер, А. Камю, С. К'єркегор, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та ін.).

Проблеми гуманізму в Україні набувають свого поширення в кінці ХХ на початку ХХІ ст. Гуманізм стає предметом роздумів вітчизняних вчених (Є. Андрос, М. Булатов, Й. Гах, Е. Давиденко, В. Горський, Г. Кизима, В. Лях, О. Соболев, В. Пазенок, К. Райда та ін.).

У дисертаційному дослідженні були проаналізовані праці П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю, які належать до кола представників світського гуманізму, творчість яких репрезентувалася у працях сучасних дослідників. Так, серед дослідників творчості П. Куртца були Ван ден Берг Флоріс (Нідерланди), І. Борзенко, Г. Кудішина, В. Кувакін, О. Круглов, О. Погодіна (Росія) та ін., які дослідили процес формування й розвиток філософських поглядів ученого.

Оскільки світський гуманізм є невід'ємною частиною сучасного світу, він реагує на всі ті зміни, які відбуваються в особистому житті людини, не оминаючи увагою соціальні та психологічні сторони людської діяльності. Тому особливу увагу приділялося гуманістичним розвідкам С. Московичі, який досліджував природу мас, володаря та людину маси з погляду соціології та психології. Зіставлені та проаналізовані ґрунтовні розробки теми природи лідерства у працях – Р. Блейка, Р. Бейлі, Р. Лайкерта, Дж. Модмона, Т. Ньюколе, А. Хейра й інших; соціологів 90-х рр. ХХ ст. – Т. Кучмарські, Г. Фейєрхольма, К. Ходжкінсона та сучасних дослідників – Д. Бредфлорда, Д. Гоулмана, О. Донцова, Т. Ємельянова, К. Кешмана, А. Коена, Н. Тичи, Р. Фішера, А. Шарпа й ін. Утім, тема лідерства досягла свого апогею саме в ХХ ст. (Дж. Мак Грегор, Ф. Грінштайн, К. Джіба, Г. Ласуелл, Д. Пейджа, Р. Такер, Е. Фідлер та ін.).

Особлива увага акцентується на природі людини, її здатності отримувати знання та розгляд такого феномену, як права і свобода людини, адже всі ці питання є складовими досліджень сучасного світського гуманізму. До цієї тематики звертались представники періоду Просвітництва (Вольтер, Т. Гоббс, Д. Дідро, Г. Лессінг, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Юм та ін.). ХХ ст. увійшло в історію значним розвитком наукових галузей (Л. Вітгенштейн, Ю. Габермас, Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Е. Гуссерль,

Ж. Дерріда, Р. Карнап, У. ван О. Куайн, К. Поппер, Б. Рассел, Ж.-П. Сартр та ін.). Цю тематику репрезентував у своїй творчості й Е. Флю.

Здійснене філософсько-антропологічне дослідження сучасного світського гуманізму стало засадою для послідовного аналізу творчості сучасних гуманістів – П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю, наукові розвідки яких присвячувалися основній меті – визначенню принципів і поглядів на людину, її соціальне життя, найповніше відображення розуміння природи людини ХХІ ст. Сучасна людина, у їхньому тлумаченні, – це критик і дослідник себе та світу загалом. Саме така діяльність дозволяє індивіду бути розумним і розсудливим, діяти відповідно до етичних норм і законів, які дозволять побудувати гармонійні стосунки та створити державу, у якій люди зможуть співіснувати без принижень, відстоюючи власні права та свободу.

У підрозділі 1.2. – *«Гуманізм: еволюція світогляду, філософії і практики»* розглянуто та проаналізовано різні підходи розуміння гуманізму – від витоків до його сучасного стану.

Одним із перших хто сформулював ідеї та принципи гуманізму давньокитайський мислитель Конфуцій. У своїх соціально-моральних поглядах він виходив із того, що основою взаємин між людьми й управлінням ними мають бути добродійність і доброчестя, людина повинна виховуватись в душі поваги до оточуючого середовища та суспільства. У європейську соціокультурну традицію термін «гуманізм» було введено Цицероном на позначення ідеалу освіти знатних римлян. Цей термін мислитель часто використовував у значенні «вища освіта», «духовна культура» як обов'язковий для знаті спосіб життя. При всіх зверненнях до проблеми людини формування гуманізму як духовно-культурного утворення починається з гуманізму доби Відродження – ренесансного гуманізму (Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Бокаччо, Лоренцо Вала, Марселіо Фічіно, Джованні Піко делла Мірандола й ін.)

На розвиток українського гуманізму значною мірою вплинули зміни в політичній сфері та поява освітніх навчальних закладів. Так, розповсюдження раннього ренесансного гуманізму в Україні було започатковано Юрієм Дрогобичем і продовжено Павлом Русиним (Павло Кросневський (Русин із Кросна), Лукашем із Нового міста. Основою їхньої діяльності є звернення до науки, звеличування сили знання й людського розуму. У душі гуманізму й античної спадщини ними зверталась увага на реальне земне життя, де людина повинна мати право на свободу совісті та слідувати велінням власного розуму.

На початку ХХ ст. поширенню ідей гуманізму у суспільстві слугувало виникнення гуманістичних спільнот. Утім, чітке становлення меж діяльності та функціонування світського гуманізму відбувається після Другої світової війни, коли гостро постає питання становлення ідей демократії, громадянських свобод, законності та правопорядку поряд із розвитком знання, культури й техніки. Так, найголовнішим видавництвом ідей світського гуманізму стає «Прометеус букс» (США), засновником якого став П. Куртц. У 1983 р. створюється Міжнародна академія гуманізму (П. Куртц – президент), згодом у

Амхерсті відкривається спеціальний дослідницький центр Ради зі світського гуманізму (1995).

Загалом, у ряді визначень гуманізм – сукупність поглядів, які виражають повагу до гідності і прав людини, до її цінностей, піклування про благо кожної особистості, про її всебічний розвиток і створення сприятливих умов для суспільного життя; прогресивна життєва позиція, яка стверджує нашу здатність та обов'язок вести етичний образ життя з метою самореалізації та у прагненні принести більше блага людству. Гуманізм – це коли людина знаходить свій сенс поза самої себе. Саме проектуючи себе і втрачаючи себе зовні, вона існує як людина (Ж.-П. Сартр). Також гуманізм визначають, як філософію, любов до життя, де гуманісти несуть відповідальність за власне життя й не полишають пошуків нового знання (Ф. Едвордс).

Дисертантка робить висновок, що гуманізм означає прагнення до людяності, до створення умов для життя гідних людини. Він починається тоді, коли людина починає розмірковувати про саму себе, про свою роль у світі, про свою сутність і призначення, про смисл і мету свого існування. На цій основі ми визначили, що світський гуманізм синтезує різні погляди, які містять основні його сутнісні компоненти – теоретико-практичну, людську свободу, етику майбутнього й наукову картину світу. Це наочно демонструє, що секулярний, світський гуманізм, ідеї та принципи якого вимагають свого дослідження на предмет адекватного їхнього сприйняття українською спільнотою.

Утім, навіть з огляду на доволі широкий масив джерел, присвячених гуманізму загалом, маємо зазначити, що як така проблема осмислення соціально-антропологічного аспекту сучасного світського гуманізму ще не ставала предметом спеціальних філософсько-антропологічних досліджень. Таким чином, аналіз соціально-антропологічного виміру сучасного світського гуманізму відкриває новий аспект дослідження гуманізму й дозволяє в дещо відмінній від традиційних поглядів формі розглянути процес філософсько-антропологічного розвитку гуманістичної думки сучасного світського гуманізму.

У другому розділі – **«Скептицизм як теоретична основа гуманізму (на прикладі філософії Пола Куртца)»** – розглянуто філософські ідеї П. Куртца, а саме досліджено його думку щодо філософії скептицизму та на основі цього у філософсько-антропологічному аспекті проаналізовано етичне вчення людини-скептика й нове гуманістичне вчення «євпраксофія».

У підрозділі 2.1. – **«Людина як скептик, її ставлення до життя, світу та суспільства»** – розкривається погляд П. Куртца на людину-скептика, як універсально-раціональну особистість, яка застосовує наукові методи, критичне мислення й концепцію дослідницького скептицизму. Розглядається обґрунтування П. Куртцом скептицизму, як кращого виду філософії, який допоможе людині у здобутті мудрості. Учений виділяє три види скептицизму: нігілізм, помірний скептицизм і дослідницький скептицизм, де останній, на його думку, є кращим для людини в повсякденному житті. Саме дослідницький

скептицизм допомагає пізнавати оточуюче середовище й отримувати все найкраще, слідуючи якому можна знайти протиріччя, вирішити їх та уникнути не збігання між словом і ділом. Лише критицизм і здоровий глузд, які впроваджує скептицизм, дають людині-скептику можливість не загрузнути в сумнівах і отримати істинне знання. Встановлено, що для П. Куртца істинне знання досягається завдяки дослідженню й активному процесу. Для того, щоб досягти істинного знання, людина повинна бути активною в дослідженнях, тим самим вона зможе отримувати нову інформацію, яку повинні перевіряти професійні науковці й безпристрасні дослідники. Щоб знайти відповідь, що є насправді адекватним підґрунтям для свідчення та прийняття тверджень стосовно того, що переконання є істинним, П. Куртц пропонує застосовувати гіпотетико-дедуктивний метод, за допомогою якого можна перевірити запропоновані гіпотези експериментальним шляхом. Шлях до досягнення істинного знання людиною-скептиком – це невпинне критичне дослідження.

У підрозділі 2.2. – *«Моральні та етичні переконання людини-скептика»* – розглянуто і проаналізовано позицію П. Куртца стосовно етичних переконань людини-скептика, досліджено та висвітлено його етичні погляди.

Встановлено, що людина-скептик, за вченням П. Куртца, досліджує етичне знання і прагне у результаті отримати надійне знання в усіх сферах своєї діяльності, застосовуючи власну раціональність. Виявлено, що головними в етиці є дія й поведінка. Етик скеровує свою поведінку й дію так, щоб мати вплив на оточуючий світ, тим самим поліпшує власне життя та діє відповідно до етичних законів. Щоб людина мала істинні етичні переконання, вона повинна використовувати оцінковий базис, який перевірятиме всі гіпотези. За визначенням П. Куртца всі наші дії завжди підпорядковуються оцінковому базису, який він назвав акт-дукцією. Встановлено, що цей термін уведений П. Куртцом, який пояснює існування альтернативних стилів життя й великого різноманіття людських цінностей і норм, у яких етична мудрість підказує нам наскільки життя сповнене невизначеностями, які в певному сенсі допускаються її недетермінованістю. Людина не завжди може бути в чомусь абсолютно впевненою, вона постійно стикається з новими викликами, новими проблемами й конфліктами, новими відкриттями та можливостями. Це є свідченням того, що впродовж всього життя її супроводжуватимуть дилеми, парадокси та головоломки, їй завжди необхідно зробити вибір, яким би болісним і драматичним він не був. Не падати духом, бути завжди оптимістом і прагнути гідного життя, таку етичну позицію П. Куртц називає меліористською, під якою розуміє те, що людина не повинна зупинятись перед недосяжним, а вірити в можливість поліпшення умов існування й намагатись досягти кращого, абсолютного блага.

Здійснений аналіз свідчить про те, що за вченням П. Куртца в етичній сфері переважає раціональна компонента, яка допоможе людині у вивченні власних і чужих цінностей і, як результат, ми отримаємо уявлення про гідне життя й можливість розширення меж власної моральної свідомості.

У підрозділі 2.3. – *«Євпраксофія» Пола Куртца* – розглянуто й досліджено у філософсько-антропологічному аспекті вчення П. Куртца – «євпраксофія».

Встановлено, що П. Куртцом був уведений новий термін «євпраксофія» тому, що термін «гуманізм», на його думку, не дає чіткого визначення феномена гуманізму. З'ясовано, що євпраксофія – це хороша практична мудрість, яка включає в себе етичну сферу та сприяє тому, щоб людина стала мудрою не лише на словах, а й на ділі, чинила мудро та стала порядною особою й гідним громадянином суспільства. Євпраксофія – це вчення, яке має загальний характер. Звертаючись до багатьох спеціалізованих галузей науки, євпраксофія пояснює та висвітлює власну думку стосовно різних наук, дає чіткий і зрозумілий погляд на життя і служить основою за якою необхідно діяти. Для євпраксофії головним є критичний інтелект і наукові методи, серед яких основним є метод дослідження. Євпраксофія має всеосяжний погляд на світ, яке вміщує в собі вчення різних наук, вона здатна пояснити людині навколишнє середовище, природу й увесь світ. За переконанням П. Куртца, щоб євпраксофія встановилась у суспільстві необхідно будувати центри й інститути з євпраксофії, які спиратимуться на критичний інтелект, етику та новітні технології. Саме в інститутах євпраксофії людям прищеплюватимуть найкращі якості та виховуватимуть у них порядність, уміння поліпшувати та налагоджувати власне життя та стосунки з іншими людьми.

У третьому розділі – *«Людина маси та її місце в суспільстві (на прикладі соціально-психологічної концепції Сьоржа Московичі)»* – проведено аналіз феномену людини маси й особи вождя маси в постановці та вирішенні світського гуманізму на основі інтерпретації і переосмислення соціально-психологічного вчення С. Московичі.

У підрозділі 3.1. – *«Сутність понять «маса» і «людина маси»* – здійснено огляд основних підходів до філософського осмислення понять «маса» та «людина маси» і встановлено, що маса є хаотичним феноменом, антропологічною характеристикою якого є те, що вона має здатність до збільшення за рахунок поглинання великої кількості людей. Визначено основні причини та джерела формування мас, які виокремлює С. Московичі: по-перше, зникнення старого режиму влади призводить до виникнення різних революцій, що сприяють згуртуванню людей у маси; по-друге, технічний прогрес сприяє об'єднанню людей у колективи на підприємствах; по-третє, поява та функціонування великих міст приводить людей до несвідомого об'єднання в натовп. Поява такого феномену як «маса», призводить до дегуманізації суспільства, унаслідок чого люди стають емоційно некерованими, їхні дії є безсвідомими, характеризуються ірраціональністю та схильністю до деструктивних дій, піддатливих владному навіюванню де Я-індивідуальне та Я-інший втрачають ідентичність, що призводить до повного розчинення людини в масі. Було встановлено, що людина маси є людиною інформаційного суспільства. Визначено, що на цілісність феномену «людина маси» впливають сучасні інформаційні технології, серед яких широкий спектр мереж масових

комунікацій, завдяки яким людина прагне знайти вихід із ситуації, сприймаючи одну спільну ідею, яка насамкінець стимулює утворення масової ментальності й культури. Стаючи людиною маси, особистість починає міркувати за зразком колективу, а не як індивід. Перебуваючи в масі, людина керується безмежними уявленнями, втрачає моральні заборони, у ній починають переважати інстинкти й емоційність, людина втрачає власну волю, стає імпульсивною, мінливою й легко збуджується, у неї виникає відчуття невпевненості і тривоги, формується запит на пошук певних особистостей-ідеалів, чий приклад здатен допомогти їй встановити цілісність – вождів.

У підрозділі 3.2. – *«Природа володаря маси в концепції Сьоржа Московичі»* – досліджується антропологічна природа особи вождя й аналізуються причини виникнення феномену лідера в соціально-психологічній концепції С. Московичі.

На основі проведеного дослідження встановлено, що в гуманістичному вченні С. Московичі постать вождя розглядається як особа, яка для створення маси застосовує навіювання та впроваджує конкретні ідеї, які оволодівають масою. Визначено, що секрет мистецтва впливу на маси полягає в тому, що в очах натовпу вождь є втіленням навіюваної ним ідеї. Постать вождя містить у собі такі риси, які характеризують його як керівника – керування власними амбіціями й намагання завжди бути першим, а також сміливість, яка іноді починає переважати над інтелектом. Визначено, що однією з гуманістичних ознак, яка характеризує особу вождя як обрану людину, є авторитет, до якого входить віра людей в особу лідера та його мужність. Також до сфери діяльності вождя належить пропаганда, яка адресована масам, і яка у своїй діяльності використовує енергійну й образну мову, алегорії із простими та владними формулюваннями. Представлений аналіз історичних типів вождів, серед яких С. Московичі виділяє: харизматичного вождя, якому властиві сакральні риси й особистий авторитет, завдяки яким дефузно розширюється його вплив на маси. Визначено, що постать харизматичного вождя уособлює в собі і позитивні, і негативні якості, серед позитивних – сприйняття його особи, як неординарної, яка стає зразком для наслідування й дає віру у спасіння. До негативних якостей належить те, що вождь, завдяки власній харизмі, може керувати масами й маніпулювати ними. Вожді типу Мойсея є уособленням божественної сили, яка сконцентрована в одній людині. Поведінка такого вождя повинна бути стриманою, а влада залишатись непомітною, це допоможе йому затвердити власний авторитет і належність до простих людей. Вожді тотемічні мають ритуально-магічну основу, таким чином вони створюють культ навколо своєї особи. Таких вождів вирізняє ідентифікування маси з собою та намагання бути в центрі уваги, вони створюють ауру особистої всемогутності та непогрішності, яка згодом приводить до того, що маса починає вірити в те, що такі вожді стоять вище за простих людей. Світський гуманізм С. Московичі побудований на соціально-психологічній концепції, згідно з якою розкривається природа мас, обґрунтовуються прояви дегуманізації у суспільстві, які призводять до

зневаги людських прав і свобод, утиску критичного мислення людини, що стає причиною появи постаті вождя, яку наслідують і якій підкоряються маси.

У четвертому розділі – **«Інтелектуальні засади світського гуманізму (на прикладі філософського осмислення сутності людини у творчості Ентоні Флю)»** – досліджено філософські та соціально-антропологічні принципи природи людини, проаналізовано основи отримання особою істинного знання та виокремлено основні засади прав і свобод людини в гуманістичній спадщині Е. Флю.

У підрозділі 4.1. – **«Інтелектуальні здібності як чинник отримання людиною знання»** – окреслено характеристику гуманістичних переконань Е. Флю щодо засад виникнення людського й істинного знання.

На основі проведеного аналізу гуманістичного вчення Е. Флю встановлено, що вільний вибір, який здійснює людина, може бути результатом реалізації нею свободи на засадах самосвідомості й розуму. Кожна людина, будучи активною особою, має можливість отримувати інформацію, яка згодом стає її знанням. Згідно з Е. Флю, основою отримання знання є не лише очевидні факти, які ми спостерігаємо, а й найменші деталі, виявлення яких є здобутком справжнього інтелекту. Встановлено, що пізнавальні здатності людини пов'язані з тим, що вона є єдиною істотою, яка має власний вибір, здатна отримувати знання за допомогою відчуттів, які сприймає наше тіло, а вже згодом наша раціональність, завдяки відкритому розуму та критицизму, перевіряє й досліджує здобуті дані, як результат – людина отримує істинне знання. Встановлено, що світський гуманізм Е. Флю побудований на основі визнання пріоритету раціональності та свободи волі людини, покликаних спрямовувати кожного індивіда прислухатись до власного розуму і знань.

Підрозділ 4.2. – **«Права та свобода людини у концепції Ентоні Флю»** – присвячено здійсненню ретроспективного екскурсу й гуманістичному аналізу основних документів, які окреслюють права та свободу людини та висвітлено концептуалізацію свобод і прав індивіда у версії світського гуманізму Е. Флю.

Розглянуто історично перші правові документи, у яких окреслюються права людини. Простежено еволюцію розвитку гуманістичної теми у правовій проблематиці, яка закономірно привела до створення трьох Гуманістичних маніфестів (1933 р., 1973 р., 2003 р.), які повністю зосереджувались на вирішенні гуманістичних проблем і завдань. Визначено, що проблема прав і свобод людини у сучасному світі привертає до себе увагу багатьох учених, до кола яких належить і Е. Флю. Він досить чітко та зрозуміло вирішує цю гуманістичну проблему, у якій обмеження людської свободи пояснює виникненням диктатури, деспотизмом, тиранією та тоталітаризмом. Згідно з особистою позицією Е. Флю, обмежити свободу може й таке соціальне явище, як расизм. Він визначає декілька причин появи расизму, серед яких виокремлює антропологічну характеристику, як погану поведінку, яка виражається в моральній хибі та призводить до несправедливості відносно до інших рас, нівелюється існування різних культур і традицій, що насамкінець приводить до різного ставлення та сприйняття однієї раси до іншої. Водночас, із явищем

расизму Е. Флю виокремлює два види свободи: свобода (freedom), яка може обмежитись певними політичними інституціями, і свобода волі (liberty), яка міститься всередині нас й існує в самому людському бутті. Визначено, що світський гуманізм Е. Флю зосереджується на тому, що саме завдяки свободі волі людина може діяти, як вважає за потрібне, протилежно змінюючи власний хід думок і дій. Щоб не порушувались гуманістичні правила і традиції та не відбувалось обмеження свободи людини, яке може привести з часом до расизму й поневолення, необхідно боротися за справедливість і власну свободу.

Запропоновані теоретичні висновки дисертаційного дослідження доводять важливість і необхідність проведеного дослідження ідей П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю для сучасного рівня розвитку українського суспільства, яке зараз перебуває у важкому політичному, економічному та суспільному становищі. Усе це дає підстави стверджувати, що звернення до спадщини цих учених може стати корисним для постановки та вирішення актуальних проблем сучасної вітчизняної філософсько-антропологічної науки.

У **висновках** визначені теоретичні підсумки роботи, які в узагальненому вигляді відображають спосіб досягнення мети, виконання завдань і конкретизують наукову новизну дисертаційного дослідження:

1. У дисертаційному дослідженні проведено аналіз сучасного світського гуманізму, як філософсько-теоретичної традиції сьогодення, і як практичної складової функціонування сучасного суспільства. Як науково-світоглядна парадигма світський гуманізм синтезує різні точки зору, які містять основні його сутнісні компоненти – теоретико-практичну, людську свободу, етику майбутнього й наукову картину світу. Світський гуманізм є складовою частиною проекту Нового Просвітництва, соціокультурний феномен якого постійно оновлюється, направлений на загальносвітове майбутнє, спрямований на отримання планетарного масштабу, який є головним рушієм сучасної культурної реформації.

2. Гуманізм – це прагнення до людяності, до створення умов для життя, гідного людини. Гуманізм починається тоді, коли людина замислюється про власну природу, про свою роль у світі та свою сутність і призначення, про смисл і мету свого існування. У своїх конкретно-історичних формах гуманізм завжди обстоював права людини, як вільної особистості в орієнтації на загальнолюдські цінності, що сприяло його сприйняттю й утвердженню як світоглядно-філософської системи, здатної протистояти деструктивним викликам сучасності.

3. Встановлено, що основи світського гуманізму були закладені П. Куртцом, ідеї якого еволюціонували й розвивались, включаючи в себе різні форми його прояву. Основна увага в дослідженні зосереджувалася на послідовниках ідей П. Куртца – С. Московичі та Е. Флю, було проведено не тотальне переосмислення їхньої творчості, а зроблено реконструкцію їхньої теоретико-філософської спадщини. Таким чином встановлено, що спадкоємність ідей світського гуманізму П. Куртца, була розвинена С. Московичі у соціально-психологічній традиції, Е. Флю у філософсько-

інтелектуальній, через висвітлення таких ідей П. Куртца, як застосування людиною критицизму, відкритого розуму, впливу засобів масової інформації на людей і пошуку основ істинного знання, прав і свобод людини.

4. Грунтуючись на різнобічному дослідженні гуманістичного вчення Е. Флю, було встановлено, що отримання істинного знання можливо тоді, коли людина підходить до цього з відкритим розумом, застосовуючи критичний інтелект і дослідження. Людина – це єдина істота, яка може зробити власний вибір, отримати знання за допомогою відчуттів, які сприймає наше тіло, а згодом, на основі раціональності, вона має можливість перевірити й досліджувати отримані дані, результатом яких стане істинне знання.

5. На основі проведеного аналізу творчого доробку Е. Флю, було визначено, що справжні права та свобода людини вкорінені в кожному індивіді, але їх можуть обмежувати такі державні форми правління, як диктатура, деспотизм і тоталітаризм, а також і таке соціальне явище, як расизм, суть якого – поганій поведінці людини, моральній хибі та проявляється у формі несправедливості. Встановлено, що Е. Флю досліджує свободу у двох значеннях: свобода «freedom» (обмежується певними політичними інституціями) і свобода волі «liberty» (знаходиться всередині нас і є найголовнішою). Щоб припинити поневолення людей і народів, людству необхідно боротися за справедливість і власну свободу.

6. Гуманістична дослідницька лінія у творчості П. Куртца виявляється через головні гуманістичні та прагматичні ідеї, на основі яких учений дає визначення скептицизму, виокремивши три його види: нігілізм, помірний скептицизм і дослідницький скептицизм і зазначивши, що останній є кращим для людського буття, використання якого допомагає розвинути пізнання, мораль та отримати істинне знання. У ході дослідження встановлено, що предметом етики, за П. Куртцом, є дія й поведінка. Для етичного дослідника головним є практична мета, а саме вибір того, що направлятиме його поведінку й дасть змогу впливати на навколишній світ. Щоб мати етичні переконання, необхідно всі свої дії підлаштовувати до оцінкового базису, тим самим вибір, який ми зробимо, буде виваженим. Такий феномен П. Куртц назвав «акт-дукцією».

7. Встановлено, що запропоноване П. Куртцом вчення «євпраксофія» визначається як поняття, що межує з релігією, філософією й наукою та побудоване на трьох головних добродіях: мужність, пізнання, турбота. Визначено основні складові євпраксофії: метод дослідження, який базується на науковому натуралізмі; космічний світогляд, як наукова картина світу, природи, суспільства й людини; гуманістична етика; цінності соціальної політики (демократичне суспільство, громадянські свободи, планетарний гуманізм і глобальна етика). Основою євпраксофії є мудра людина (євпраксофер), у ній поєднані моральні цінності, практичність і розважливність, це чесна й порядна людина, яка володіє трьома чеснотами – характером, співчуттям і критичним інтелектом. Для встановлення євпраксофії в

майбутньому суспільстві й житті кожної людини, необхідно створювати Центри євпраксофії.

8 У результаті проведеного дослідження соціально-психологічної концепції С. Московичі було визначено основні причини формування маси: 1) зникнення старого режиму влади призводить до виникнення різного роду революцій, що сприяють згуртуванню людей у маси; 2) технічний прогрес сприяє об'єднанню людей у колективи на підприємствах; 3) поява та функціонування великих міст приводить людей до несвідомого об'єднання в натовп. Встановлено, що одним з основних принципів концепції С. Московичі є гуманістична позиція, що виходить із його розуміння людини маси. Унаслідок появи такого феномену, як «маса» у суспільстві відбувається дегуманізація, це стає свідченням того, що, потрапляючи до маси, людина де Я-індивідуальне та Я-інший втрачає ідентичність, що згодом призводить до повного розчинення її в масі. Перебуваючи під впливом емоцій, нав'язаних уявлень та ідей, людина маси стає імпульсивною, мінливою та збудженою, такий стан приводить її до необміркованих вчинків, вона починає мислити й діяти, як колектив.

9. Досліджено соціально-гуманістичні властивості вождя у вченні С. Московичі та встановлено, що така постать у своїх діях впливу на маси використовує метод навіювання, власний авторитет і пропаганду, застосовуючи такі компоненти, як переконання, твердження та повторення, такі стратегії стають результатом колективного навіювання. Було досліджено природу харизматичного вождя, який уособлює в собі, як позитивні так і негативні якості, де позитивними є сприйняття його особи, як неординарної, зразкової для наслідування й такої, що несе віру у спасіння. Негативними якостями вождя є вміння керувати масами й маніпулювання ними за допомогою власної харизми. Вожді типу Мойсея уособлюють божественну силу, яка сконцентрована в одній людині. Такий вождь повинен проявляти стриманість, а його влада повинна залишатись непомітною, що допоможе йому затвердити власний авторитет. Вожді тотемічні мають ритуально-магічну основу, створюючи навколо своєї особи культ, вони, ідентифікуючи маси з собою, намагаються бути в центрі уваги, створюючи ауру особистої всемогутності та непогрішності, унаслідок чого маса починає вірити в те, що такі вожді стоять вище за простих людей. Таким чином було встановлено, що в людини на психологічному рівні закладено прагнення до лідерства від попередніх поколінь.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у вітчизняних фахових наукових виданнях:

1. Москальчук М.М. Гуманістична євпраксофія як практична філософія життя за Полом Куртцом / М. М. Москальчук // Гуманітарні студії : зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 25. – С. 125–133. – (0,5 д. а.).

2. Москальчук М.М. Сьорж Московичи та Еліас Канетті про феномен «мас», «масову психологію» і володаря / М. М. Москальчук // Гуманітарні

студії : зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 26. – С. 180–188. – (0,6 д. а.).

3. Москальчук М.М. Ентоні Флю про свободу і права людини / М. М. Москальчук // Гілея : науковий вісник. – К.: Вид-во «Гілея», 2016. – Вип. 105. – С. 263–266. – (0,5 д. а.).

4. Москальчук М.М. Ентоні Флю про природу знання / М. М. Москальчук // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник : зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – № 4. – С. 82–86. – (0,6 д. а.).

Наукові статті в закордонних виданнях:

5. Москальчук М.Н. Этическое знание скептика по П. Куртцу / М. Н. Москальчук // Молодой ученый. – Казань: ООО «Изд-во Молодой учёный», 2014. – № 19 (78). – С. 557–561. (0,5 д. а.).

6. Москальчук М.Н. Человек-массы, человек-вождь в социальном наследии Сёржа Московичи (антропологический аспект) / М. Н. Москальчук // Молодой ученый. – Казань: ООО «Изд-во Молодой учёный», 2016. – № 14 (118). – С. 590–594 (0,5 д. а.).

Тези опубліковані за матеріалами наукових конференцій:

7. Москальчук М.М. Євпраксофія як практичне вчення за П. Куртцом / М. М. Москальчук // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014» (15–16 квітня 2014 р.): матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – Ч. 4. – С. 138–141. – (0,2 д. а.).

8. Москальчук М.М. Трагування скептицизму за Полом Куртцом / М. М. Москальчук // Всеукраїнська науково-практична конференція «Релігієзнавство в Київському університеті: інституційний та персональний виміри» (22 вересня 2014 р.): матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 197–200. – (0,3 д. а.).

9. Москальчук М.М. Євпраксофія: практична мудрість і гуманізм / М. М. Москальчук // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015» (21–22 квітня 2015 р.): матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Ч. I. – С. 162–164. – (0,2 д. а.).

10. Москальчук М.М. Сучасний гуманізм та його перспективи за Фредом Едвордсом / М. М. Москальчук // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016» (20–21 квітня 2016 р.): матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – Ч. I. – С. 158–160. – (0,2 д. а.).

11. Москальчук М.М. Психологія мас за Сьоржем Московичем / М. М. Москальчук, Н. В. Ярмоліцька // Міжнародна науково-практична конференція до 10-ї річниці кафедри філософської антропології Інституту філософської освіти і наук НПУ імені М. П. Драгоманова «Філософія людини як шлях гуманізму та гідності у граничному бутті суспільства: підхід філософської антропології як метаантропології» (30–31 березня 2015 р.):

збірник наукових праць. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ВПЦ «НПУ імені М. П. Драгоманова», 2015. – С. 69–72 (0,3 д. а.) (у співавт.).

АНОТАЦІЯ

Москальчук М.М. Соціально-антропологічний вимір у сучасному світському гуманізмі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертаційному дослідженні на основі загальних ідей гуманізму досліджено ідеї трьох дослідників: Пола Куртца, Сьоржа Московичі та Ентоні Флю. Встановлено, що основи світського гуманізму були закладені П. Куртцом, ідеї якого були розвинуті його послідовниками – С. Московичі та Е. Флю. Здійснено реконструкцію їх теоретико-філософської спадщини під кутом зору уточнення та розширення дослідницької програми світського гуманізму. Встановлено, що на основі творчої спадщини П. Куртца, сучасний світський гуманізм – це насамперед новітній погляд на світ, який спирається на сучасні наукові досягнення, скептичну складову й етичні принципи, завдяки яким виникає нове вчення – євпраксофія. Розкрито соціально-філософську сутність понять «маса» й «людина маси» та їхні соціально-гуманістичні інтенції в контексті розвитку соціально-психологічних ідей С. Московичі. Висвітлено основні філософсько-антропологічні аспекти прав і свобод людини та природу людського буття у філософських поглядах Е. Флю. Встановлено, що природа істинного знання виходить із людської раціональності та відчуттів, а справжня свобода волі людини міститься у її внутрішній природі. Встановлено, що ідеї П. Куртца, С. Московичі та Е. Флю мають не лише теоретичний характер, а й можуть застосовуватись на практиці та стати корисними для постановки та вирішення актуальних проблем сучасної вітчизняної філософсько-антропологічної науки.

Ключові слова: світський гуманізм, євпраксофія, акт-дукція, скептицизм, маса, вождь, істинне знання, критицизм, расизм, відкритий розум, свобода та права людини.

АННОТАЦИЯ

Москальчук М. Н. Социально-антропологическое измерение в современном светском гуманизме. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

В диссертационном исследовании впервые в отечественной философской антропологии осуществлено комплексное исследование, которое посвящено такому явлению, как современный светский гуманизм, что позволило по-новому осмыслить традиции гуманизма. На основе общих идей гуманизма были исследованы идеи трех гуманистов: Пола Куртца, Сержа Московичи и Энтони Флю. Установлено, что основы светского гуманизма были заложены П. Куртц, идеи которого были развиты его последователями – С. Московичи и Э. Флю. Осуществлена реконструкция их теоретико-философского наследия с точки зрения уточнения и расширения исследовательской программы светского гуманизма.

Установлено, что на основе творческого наследия П. Куртца, современный светский гуманизм это прежде всего новейший взгляд на мир, который опирается на современные научные достижения, скептическую составляющую и этические принципы, благодаря которым возникает новое учение – евпраксофия. Подчеркнуто, что для данного учения главным является критический интеллект и научные методы, среди которых основной – это метод исследования. Поэтому евпраксофия, как хорошая практическая мудрость учит человека быть мудрым не только на словах, а и на деле. Основываясь на учении П. Куртца выявлено, что лучшим видом философии, с помощью которого человек может стать мудрым есть скептицизм, а именно исследовательский скептицизм является наиболее приемлемым для жизнедеятельности человека. На основе этического учения П. Куртца установлено, что главным в этике является действие и поведение. Именно они способствуют тому, что человек может влиять на окружающий мир, который в результате будет способствовать улучшению его собственной жизни и даст возможность действовать согласно этическим законам.

Раскрыто социально-философскую сущность понятий «масса» и «человек массы» и их социально-гуманистические интенции в контексте развития социально-психологических идей С. Московичи. Было определено, что с помощью своего авторитета, харизмы и личностных качеств вождь способен объединять людей в массы. Выделены основные социально-гуманистические свойства руководителя власти в концепции С. Московичи и установлено, что человек вождь для завоевания доверия масс применяет собственный авторитет, внушения своих идей массам, становится для них пророком, использует суггестивные средства, применяет в своей деятельности пропаганду, которая имеет иррациональную основу и направлена не на критический ум, а на эмоциональную составляющую масс. Определены три типа вождей: харизматический вождь (наделен божественными чертами), вожди типа Моисея (основываются на вероучительных практиках), тотемические вожди (имеют ритуально-магическую основу).

Светский гуманизм Е. Флю был исследован в философском аспекте, в котором было рассмотрено, что природа знания исходит из человеческой рациональности и ощущений, а настоящая свобода воли человека содержится в его внутренней природе. В ходе исследования было установлено, что

человеческая рациональность включает открытый ум, при помощи которого мы сможем сделать правильный выбор и как результат – развить в себе критицизм. Выявлено, что с помощью нашей внутренней свободы мы сможем сделать сами свой выбор и при этом сможем изменять собственные действия.

Установлено, что идеи П. Куртца, С. Московичи и Е. Флю имеют не только теоретический характер, но и могут применяться на практике и стать полезными для постановки и решения актуальных проблем современной отечественной философско-антропологической науки.

Ключевые слова: светский гуманизм, евпраксофия, акт-дукция, скептицизм, масса, лидер, истинное знание, критицизм, расизм, открытый ум, свобода и права человека.

ANNOTATION

Moskalchuk M.N. Social and anthropological dimension in modern secular humanism. – Manuscript.

Dissertation for getting a degree of a candidate of philosophical sciences on the specialty 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine – Kyiv, 2016.

The dissertation thesis is the first complex study in national philosophy dedicated to the phenomenon of modern secular humanism. The author analyses philosophical and anthropological ideas and conceptions, which influenced the emergence, incipience and development of humanism. The ideas of three famous humanists were studied in the dissertation: Paul Kurtz, Sorzh Moscovici and Antony Flew.

The basis of secular humanism was established by P. Kurtz and developed by his successors – S. Moskovici and A. Flew. The scientific heritage of P. Kurtz proves that the core of modern secular humanism is the new view on the world, and whose foundations are modern scientific achievements, skepticism and ethic principles, which enabled the emergence of a new teaching – Eupraxofy. Socio-philosophic essence of the concepts “mass” and “mass person” was revealed as well as their socio-humanistic intentions in the context of socio-psychological development of Moskovici’s ideas. Major philosophic-anthropological aspects of human rights and freedoms and human nature are regarded in philosophical views A. Flew. It was established that the nature of knowledge takes its own beginnings from human rationality and feelings, and the real free will of people lies in their internal nature.

It was established that the ideas of P. Kurtz, S. Moscovici and A. Flew not only have theoretical character, they might have practical implementation in society and they might be applied for the solution of acute issues of modern philosophic-anthropological science.

Key words: secular humanism, Eupraxofy, act-duktsia, skepticism, mass, owner, true knowledge, criticism, racism, open mind, freedom and human rights.